

חג הפסח: האם ניתן לסמוך על כך שהבית כשר לפסח

בס"ד

פתיחה

הגמרא במסכת פסחים (ד"ע"א) עוסקת בהלכות בדיקת חמץ ודנה בשאלה, האם נשים, עבדים וילדים קטנים נאמנים לבדוק חמץ, ולמסקנה פוסקת, שהם נאמנים לבדוק חמץ אך ורק כאשר ביטלו את החמץ לפני כן, מה שהופך את בדיקת החמץ לבדיקה מדרבנן¹, אבל אם הבדיקה מדאורייתא - הם אינם נאמנים.

א. הראשונים תמחו על דברי הגמרא, שהרי ממקומות רבים בש"ס עולה שנשים נאמנות גם בדינים שתוקפם מדאורייתא, כמו דיני נידה, כשרות הבשר וכדומה, אז מדוע לבדוק חמץ הן לא נאמנות? ואכן בעקבות קושיה זו נקטו **הרי"ף והרמב"ם** (חמץ ומצה ב, יז) ובעקבותיהם **השולחן ערוך** (או"ח תלז, ד) שגמרא זו אינה להלכה, ונשים כשרות לבדוק חמץ.

ב. **התוספות** (ד"ה הימניה) בגישה שונה כתבו, שלמרות שבדרך כלל אכן נשים נאמנות, בבדיקת חמץ יש דין מיוחד - הבדיקה לוקחת זמן רב ונשים הן עצלניות, לכן סמכו עליהם רק כאשר הבדיקה מדרבנן, ובדומה לכך פסק **המשנה ברורה** (תלז, יח). עם זאת כפי שהעיר **השולחן ערוך** (שם, ז), כיוון שבזמן הזה המצב שונה, אין מניעה גם לשיטתם שנשים יבדקו. ובלשונו:

"ופשוט הוא דכל זה הוא כשביטל החמץ, דאם לו כן אין נאמנים, ומכל מקום אף כשביטל אין כדאי לסמוך לכתחילה על בדיקת נשים [מגן אברהם ס"ק ח]. והאידנא (= ובזמן הזה) נשי דיין בודקות יותר בטוב, ומחטטין אחר משהו חמץ, ורוחצין ומנקין כל המקומות ומדקדקות יותר מאנשים."

ג. **הראב"ד** (ב"ע"א בדה"ר) העלה אפשרות שלישית, שכאשר הגמרא כותבת שנשים אינן נאמנות בבדיקת חמץ, כוונתה שהן לא נאמנות להעיד על אחרים שבדקו כראוי (כיוון שהן פסילות לעדות וכדומה). אך כאשר הן בדקו בעצמן, וודאי שהן נאמנות, כיוון שלא יבואו להכשיל אחרים בעבירה, והם נאמנות על איסורי דאורייתא.

בעקבות העיסוק בשאלה האם נשים כשרות לבדוק חמץ, נעסוק בשאלה האם יש חובה לבדוק חמץ, או שניתן לסמוך על כל שרוב הסיכויים שאין חמץ בבית. כמו כן בעקבות כך נעסוק בשאלה, האם חובה לבדוק התפילה האם הציצית נקרעה, או שניתן לסמוך על כך שרוב הסיכויים שנשארה שלמה.

בדיקת חמץ

הגמרא במסכת פסחים (ד"ע"א) דנה בשאלה, האם כאשר אדם משכיר בית מחברו בערב פסח, מסתמא הבית בדוק מחמץ ולכן לא צריך לבדוק אותו, או שרוב הסיכויים שהבית לא בדוק ויש חובה לבדוק. הגמרא ממשיכה וכותבת, שהדין עוסק רק במקרה בו בעל הבית אינו נמצא ואי אפשר לברר אצלו אם הוא אכן בדק, אך אם בעל הבית נמצא - חובה לברר שאכן הבית בדוק.

א. בפשטות עולה מדברי הגמרא, שבכל מקום בו אפשר לברר את המציאות, לא סומכים על הרוב, ולכן כאשר בעל הבית נמצא יש לברר האם הוא בדק חמץ, למרות שרוב האנשים בודקים את ביתם. מקרה נוסף דומה של פסיקה ההולכת בכיוון זה, מביא **הר"ן** (א"ע"ב בדה"ר) מדברי **הרי"ף** (חולין ג"ב) בהלכות שחיטה.

הגמרא בתחילת מסכת חולין (ג"ע"ב) פוסקת, שאם ראו אדם ששחט בהמה ולא יודעים אם הוא שוחט מקצועי, תולים ששחט כראוי והבהמה כשרה באכילה, מכיוון שרוב האנשים הניגשים לשחוט בהמה יודעים לשחוט. **הרי"ף** מעיר, שבמקרה בו השוחט עדיין נמצא בסביבה, אי אפשר לסמוך על הרוב וצריך לבדוק שהוא אכן יודע הלכות שחיטה, ובלשון הר"ן:

"נראה מדברי **הרי"ף** דדוקא היכא דאזיל לעלמא ולא איפשר למבדקה (= שהוא הלך ואי אפשר לבדוק אותו), אז סמכין על רוב מצויין אצל שחיטה, אבל כל היכא דאיתיה קמן (= כל זמן שהוא נמצא בסביבה) בודקים אותו. ומצאנו כך גם בפסחים (ד"ע"א) אלמא דאי איתיה קמן לא סמכין אחזקה אלא בדקין ליה (= הרי שאם בעל הבית בסביבה, צריך לשאול אותו אם הבית בדוק)."

ב. **הריטב"א** (חולין ג"ב ד"ה ועכשיו) חלק וטען, שלא בכל הפעמים כאשר אפשר לברר חובה לברר, ויש מקרים בהם אפשר לסמוך על הרוב, והחילוק בין המקרים תלוי בחוזק הרוב. כאשר יש רוב חזק ומשמעותי (נניח שמונים-תשעים אחוז), אפשר לסמוך על דעת הרוב ואין צורך לבדוק, וכאשר יש רוב חלש (שישים אחוז) צריך לברר.

לכן, למרות שבבדיקת חמץ צריך לשאול את בעל הבית אם הוא בדק את החמץ, זה רק בגלל שלא רוב גמור של האנשים בודקים חמץ. אבל כאשר ראו אדם שחט בהמה, גם אם הוא עדיין נמצא בסביבה אין צורך לבדוק ששחט כראוי, מכיוון שרוב גמור מהשוחטים שוחטים כראוי (וייתכן שגם **הרי"ף** מודה לריטב"א, והמחלוקת ביניהם מציאותית).

בדיקת טריפות

הדעה שהתקבלה להלכה היא דעת הר"ן, שבמקום שאפשר לברר צריך לברר ולא סומכים על הרוב (שו"ע יו"ד א, א), אלא שעל שיטה זו קשה מהגמרא במסכת חולין (נא"ע"א). הגמרא במסכת חולין כותבת, שאם שחט בהמה לא צריך לבדוק אם היא טריפה וסומכים על כך שכשרה (למעט הריאות), והרי במקום שאפשר לברר לא סומכים על הרוב! נחלקו האחרונים ביישוב הקושיה:

א. תירוצו ראשון הביאו **הבית יוסף** (או"ח תלז) ו**המגן אברהם** (שם, ד). הם כתבו שהחילוק בין המקרים תלוי בשאלה, האם הרוב ניצב כנגד חזקה. במקרה הראשון של בדיקת החמץ שבו רוב האנשים בודקים, הרוב ניצב כנגד החזקה שבבית יש חמץ, שהרי בכל השנה אוכלים חמץ בבית, והבית מוחזק כלא כשר לפסח ולכן צריך לבדוק².

¹ בטעם הדבר שבנוסף לביטול החמץ הצריכו חכמים לחפש אחריו, הביאו מספר טעמים: א. **התוספות** (פסחים ב"ע"א ד"ה אור) כתבו, שחז"ל חששו שמא אדם יראה חמץ בפסח ויבוא לאכול. ב. **הר"ן** (א"ע"א בדה"ר) כתב, שאם היו רק מבטלים בלבד, באמצע החג כאשר היה רואה את כל החמץ שלא יכול לאכול, היה חוזר בו מהביטול ועובר על איסור דאורייתא של בל יראה ובל ימצא. לכן תיקנו לשורפו.

² ועל אף שרוב וחזקה - רוב עדיף (קידושין פ, נידה יח, חולין פז), עדיין לכתחילה צריך לבדוק את הבית מחמץ. בדיעבד במידה ולא יבדקו את הבית, אז הרוב יגבר על החזקה, והבית יהיה כשר לפסח (אם כי עדיין ביראים ס"י שא).

לעומת זאת בסוגיה של איברי הבהמה, כל עוד היא לא קיבלה מכה וכדומה בפשטות האיברים כשרים, והסבירות שיש לבהמה חור בריאה (דבר הפוסל אותה באכילה) או פגם באחד האיברים נמוך. לכן כאשר פוסקים שמסתמא השוחט שחט כראוי, אין זה כנגד החזקה של הבהמה, שהרי כבר לפני כן היא הייתה בחזקת כשרה וניתן לסמוך על הרוב, ובלשון המגן אברהם:

"לא סומכים בבדיקת חמץ היכא דאיכא לברורי (=איפה שאפשר לברר), ולא דומה לבדיקה דלא בודקים אחר כל הטריפות וסומכים על החזקה, דהתם (=שם) לא היה לו מעולם חזקת טרפות, אבל הכא כל השנה היה בחזקת חמץ, ואתה בא להוציאו מחזקת חמץ לא סמיכין על כך לכתחילה."

ב. **הפרי חדש** (שם, ב) חלק וכתב, שבכל מקום בו הולכים הרוב צריך לברר, אפילו אם יש חזקת כשרות. הסיבה שבכל זאת לא צריך לברר את כשרות הבהמה היא, שבדיקה כזאת דורשת טרחה רבה: לנקות את הדם, להפריד את האיברים, לבדוק אם הם שלמים וכו', לכן במקרים מעין אלה, פטרו חז"ל מלבדוק ואפשרו לסמוך על הרוב. ובלשונו:

הקשה בבית יוסף, דכי איתיה למשכיר קמן אמאי שיילין ליה ולא סמיכין אחזקה, מאי שנא מבהמה דאיתיה קמן ואפילו הכי לא בדקינן לה מכולהו טרפות... אי נמי יש לומר דכיון שבבהמה אם באנו לבדוקה בכולהו טרפות מטרחינן טפי הוה ליה כאילו לא מצינן לברוריה ליה."

ג. **בב"ח** (שם) העלה אפשרות נוספת, המבוססת על הגמרא במסכת בכורות (כ"ע"א). הגמרא כותבת, שאם יהודי לקח בהמה מגוי ולא יודע אם היא כבר התעברה בעבר, הוא צריך לחשוש שהבהמה לא התעברה, והוולד הראשון שנולד קדוש (פטר רחם) ושייך לכהן. מדוע פוסקים שהבהמה קדושה מספק? הרי רוב הבהמות יולדות בשנה ראשונה, וצריך ללכת אחרי הרוב!

אחד מתירוצי הגמרא הוא, שמדובר ברוב התלוי במעשה. כלומר, רוב הבהמות (הנמצאות בשבי) לא מתעברות ממילא, והן צריכות התערבות חיצונית שתעזור להן להתעבר, ובמקרים כאלה לא הולכים אחרי הרוב (ועיין רמב"ן יבמות ק"ט). באותה דרך מחלק הב"ח בין רוב אנשים שבודקים חמץ, לרוב בהמות כשירות.

כאשר סומכים על רוב אנשים שבודקים חמץ או שוחטים כראוי מדובר ברוב התלוי במעשה - אלמלא פעולת האדם התהליך לא היה מתבצע מאילו, לכן מדובר ברוב יחסית חלש שאם ישנה אפשרות צריך לבדוק שאכן כך קרה במציאות. לעומת זאת רוב הבהמות כשירות באופן טבעי, ועל רוב כזה אפשר לסמוך ואפילו לא צריך לברר.

בדיקת ציצית לפני התפילה

מחלוקת האחרונים שראינו ביישוב הסתירה בין בדיקת חמץ שצריך לברר, לאיברי הבהמה שכשרים ואין צריך לברר, משפיעה גם על השאלה האם צריך לבדוק את הציציות לפני התפילה:

א. **הרא"ש** (כלל ב, ט) כתב, שבעיקרון לא צריך לבדוק את הציצית לפני התפילה, מכיוון שמחזיקים שכשם שאתמול הציצית הייתה כשרה כך גם היום. בכל זאת הוסיף, שהחרד אל דבר ה' יבדוק את הציציות לפני התפילה, מחשש שמא בכל זאת נפסקה ציצית אחת, והמברך יעבור על איסור ברכה לבטלה (שהרי הציצית פסולה), וכך פסק להלכה **השולחן ערוך** (או"ח ח, ט).

ב. **הב"ח** (ח, נ) חלק על הרא"ש וסבר, שבמקרה כזה אין חזקה שהציצית כשרה, וצריך מעיקר הדין לבדוק אותה לפני ההתעטפות. ונימק את הפסיקה על פי שיטתו שראינו לעיל. מכיוון שאת קשירת הציצית עשה אדם, אם כן היא כשרה בגלל רוב התלוי במעשה, וכפי שראינו לעיל לשיטתו אי אפשר לסמוך על רוב התלוי במעשה, ובלשונו:

"הרא"ש כתב, דהחרד אל דבר ה' יבדוק הציצית קודם עטיפה שלא יברך ברכה לבטלה. משמע מלשוננו, שמעיקר הדין אין צריך לבדוק, אך נראה לעניות דעתי דאין לסמוך על החזקה בציצית, דדווקא היכא דהחזקה באה מצד טבע העולם כמו בהמה בחזקת כשרות אפשר לסמוך, אבל כאן החזקה אינה ממילא, אלא תלויה במעשה האדם שתיקן הציצית."

אמנם, כפי שהקשה **המגן אברהם**, דברי הב"ח לא ברורים. אם השאלה הייתה האם הציצית נעשה בכשרות, צודק הב"ח שאי אפשר לסמוך על כך שהיא כשרה כי מדובר ברוב התלוי במעשה. אבל במקרה שלנו הציצית כבר נבדקה בעבר והוכחה כוודאי כשרה, והשאלה היא האם אנו סומכים על כך שהציצית כשרה היום בגלל שהיא הייתה כשרה אתמול, ואין קשר לרוב התלוי.

פסק המגן אברהם

למרות קושיית המגן אברהם על הב"ח למעשה פסק כמותו, וכתב שצריך לבדוק את הציציות. בטעם הדבר נימק, שכפי שראינו לעיל בדברי הר"ן, במקום שאפשר לברר את הספק לא סומכים על החזקה: "משום דאין סומכין על החזקה במקום דיכולים לבררו, כמו שכתוב ביורה דעה סימן א", וכן בגלל שמדובר בחזקה גרועה, שהרי החוטים מועדים להחתך.

אמנם, גם על דברי המגן אברהם יש לתמוה כפי שהקשה **מחצית השקל** (שם). הרי כפי שראינו לעיל, המגן אברהם הצריך לבדוק את החמץ לפני פסח, מכיוון שחזקה שיש בבית חמץ, ופטר מלבדוק את איברי הבהמה מכיוון שהבהמה בחזקת כשרות. הציצית כמו הבהמה בחזקת כשרות, שהרי אתמול היא הייתה כשרה, אז מדוע המגן אברהם פסק שצריך לבדוק מעיקר הדין את הציצית?!

מחצית השקל תירץ, שיש לחלק בין מקרה שסומכים על רוב, למקרה שסומכים על חזקה. כאשר סומכים על רוב (רוב בודקים/רוב שוחטים), אז אם הרוב לא פועל כנגד חזקה (למשל שחזקת הבהמות להיות כשרות) לא צריך לבדוק גם אם אפשר. לעומת זאת, כאשר אנו סומכים על חזקה (חזקה שהציצית כשרה), אז גם אם אין חזקה שפועלת כנגד חזקת הכשרות, עדיין צריך לברר במידה ואפשר.

חג שמח! סיימת לקרוא? קח לקרוא בשולחן החג או בבקשה תעביר הלאה כדי שעוד אנשים ייקראו...³